

УДК 332.122

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**Царук І.М., к.е.н.***Житомирський державний технологічний університет***Шпильова Ю.Б., к.е.н.**

ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»
В статті розкрито взаємозв'язок екологічних умов та їх вплив на розвиток усіх компонентів соціуму. Відповідно до цього, автори притримуються думки, щодо необхідності переходу України на принципи збалансованого розвитку, за якого гармонізуються три взаємопов'язані складові сталої економіки: економічна, соціальна та екологічна. Підкреслюючи, що розвиток однієї з складових без врахування стану інших не може вважатися цілісним. В дослідженні висвітлено місце та роль екологічної складової сталого розвитку роздрібної торгівлі. Зокрема, охарактеризовано екологічну складову сталого розвитку, яка безпосередньо впливає на забезпечення ефективного функціонування роздрібної торгівлі на основі соціо-еколого-економічних комплексів у режимі поступового поліпшення умов та якості життя населення. Окреслено основні сфери діяльності роздрібної торгівлі, які мають бути врегульовані з позицій впливу на навколишнє середовище; стратегічні напрями та цільові орієнтири регулювання роздрібної торгівлі України в сучасній концепції сталого розвитку.

Ключові слова: роздрібна торгівля, сталий розвиток, екологічна відповідальність, споживання, соціальний аудит, соціальне партнерство

UDC 332.122

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RETAIL TRADE OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION**Tsaruk I.M., PhD in Economics***Zhitomir State Technological University***Shpylyova J.B., PhD in Economics***Public Institution «Institute of Environmental Economics and Sustainable Development NAS of Ukraine»*

The article reveals the relationship between environmental conditions and their influence on the development of all components of society. Accordingly, the authors adhere to opinion of necessity of transition of Ukraine on the principles of sustainable development in which three interrelated components of a sustainable economy: economic, social and environmental are harmonized. It was stressed that the development of one of the components without considering the others cannot be

considered holistic. The study highlights the role and place of the environmental component of sustainable development in retail trade. In particular, defines the environmental component of sustainable development, which directly affects on the effective functioning of retail-based socio-ecological-economic systems in a mode of gradual improvement of conditions and quality of life. Main areas of retail trade activity were outlined, which should be resolved from the standpoint of environmental impact; strategic directions and targets of Ukraine's retail trade regulation in the modern concept of sustainable development.

Keywords: retail trade, sustainability, environmental responsibility, consumption, social audit, social partnership

Актуальність проблеми. В українській економіці відбуваються кардинальні реформи, здійснювані на макро- і мікрорівнях. Цей процес здійснюється в умовах євроінтеграції та стрімких змін як у політичному, так і в громадському житті країни. Як зазначають науковці, успіх реформ, значною мірою залежить від сталого розвитку економіки. Політика сталого розвитку ґрунтується на трьох нероздільних складових: екологічному добробуті, дружньому до природи виробництві й гармонійному суспільстві. Кожна країна має свій власний шлях до сталого розвитку. Україна, як європейська держава, повинна стати на такий шлях, який базується, по-перше, на усвідомленні сучасної ноосферної ідеї і, по-друге – на врахуванні зовнішніх та внутрішніх загроз національним інтересам держави. За такого підходу сталий розвиток можна розглядати як стратегічну мету політики розвитку України у її геополітичному, європейському та національному вимірах, а розробка й реалізація стратегії сталого розвитку повинна здійснюватися поетапно та послідовно. Головну роль у цьому процесі мусить відігравати держава, яка має гарантувати безпеку в політичній, економічній, соціальній, екологічній, науково-технологічній, оборонній та інших сферах національної безпеки.

Аналіз останніх наукових досліджень. Безперечно проблемам сталого розвитку приділяється значна увага вітчизняними та зарубіжними вченими. Теоретичні та практичні аспекти проблеми, що досліджується, знайшли відображення в роботах таких видатних учених, як: О.І. Амоши, В.П. Антонюка, Н.О. Афендікової, І.Ф. Гнибіденка, В.М. Гейця, Ю.Е. Губені, О.Ф. Новікової та ін., у яких розглядаються різні питання теорії сталого розвитку. Безсумнівно, що для забезпечення

сталого макроекономічного розвитку країни необхідний диференційований концептуальний підхід до розвитку агентів національної економіки [7]. У зв'язку з цим, обґрунтування напрямів сталого розвитку роздрібної торгівлі, як соціо-екологічноорієнтованого суб'єкта ринкової економіки, є одним із найактуальніших завдань сучасних досліджень.

Метою роботи є теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій забезпечення сталого розвитку роздрібної торгівлі на основі екологічно ефективного функціонування та екологічної відповідальності зазначеної сфери в контексті євроінтеграції.

Викладення основного матеріалу дослідження. Значну роль у формуванні сталого розвитку держави, забезпеченні ефективного функціонування системи обігу споживчих товарів відведено сфері роздрібної торгівлі як важливій складовій внутрішнього ринку. Сучасні тенденції розвитку роздрібної торгівлі є одним із наочних індикаторів економічного розвитку держави. Вона посідає особливе місце в національному господарстві, забезпечуючи товарно-грошовий обмін у формі купівлі-продажу на суму, що становить близько 2 трлн. грн. в рік; задовольняє майже 80% матеріальних потреб населення; формує 15,7% ВВП; залучає до обороту величезні товарні ресурси, забезпечуючи зайнятість 22,3% трудових ресурсів країни [8].

В даному дослідженні роздрібну торгівлю ми розглядаємо з позицій сталого розвитку економіки країни, зосередивши основну увагу на соціальній складовій розвитку роздрібної торгівлі, а також її впливу на стан довкілля. Сталість у роздрібній торгівлі насамперед проявляється через її вплив на людський розвиток та акцентує увагу на проблемах: доступності обслуговування в територіальному, соціальному й інших вимірах; відповідальності торговельних мереж за якість продукції; екологічного інформування та споживчої культури населення. У відповідності з вищезазначеним сталий розвиток сфери роздрібної торгівлі визначається як така динаміка цієї системи, за якої під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників не порушуються раціональні комбінації між її основними елементами, що обумовлює інтегровану здатність виконувати функції з обслуговування населення з урахуванням соціальних стандартів, а також мінімізує негативний вплив на довкілля згідно з ідеологією сталого розвитку

Проявом соціальної складової розвитку роздрібної торгівлі є організація торгівлі в частині територіальної дислокації, спеціалізації і концентрації об'єктів торгівлі для забезпечення доступності для різних соціальних верств населення товарів і торговельних послуг. У нашому дослідженні більш детально розглянемо іншу складову сталого розвитку роздрібної торгівлі, яка, на нашу думку, вимагає детального аналізу, – це взаємозв'язок роздрібної торгівлі з екологічною складовою. Оскільки торгівля не здійснює такого негативного впливу на навколишнє середовище як, наприклад, добувна, переробна промисловості чи сільське господарство, тому екологічна складова розвитку роздрібної торгівлі на сьогодні вивчена в найменшій мірі [3; 9].

В той же час роздрібна торгівля є посередником між виробником продукції та споживачем цієї продукції, що дозволяє впливати як на першого, так і на другого. Вплив на екологізацію виробника може проявлятися через недопущення реалізації неекологічної продукції (ГМО; продукція, що не відповідає екологічним стандартам) та підвищення екологічних вимог до продукції (внутрішні вимоги торговельного підприємства за необхідністю можуть перевищувати вимоги прописані законодавством). Більш високі екологічні вимоги торговельних підприємств стимулюватимуть постачальників підвищувати екологічність виробленої ними продукції. В той же час торговельне підприємство може здійснювати ряд заходів щодо екологічного виховання свого споживача шляхом стимулювання продажу більш екологічної продукції, здійснювати інформаційну діяльність серед населення.

Оцінка впливу торгівлі на стан довкілля почала всебічно вивчатись порівняно недавно – з 90-х років минулого століття. Саме тоді сформувався такий новий напрямок як екологічно відповідальна торгівля, тобто торгівля, що приносить економічні та соціальні вигоди та мінімізує негативні екологічні наслідки в країні [1].

Для того, щоб зрозуміти, за якими критеріями можна оцінити ступінь екологічної відповідальності об'єктів роздрібної торгівлі, звернемося, перш за все, до світового досвіду. Наочним тут є рейтинг «Зелений супермаркети», що складається організацією Грінпіс. Для складання цього рейтингу організація використовує ряд критеріїв, які продемонстровано на рис. 1. Проте, як видно з рис. 1, рейтинг Грінпісу

«Зелений супермаркет» охоплює лише одну зі сфер екологічної відповідальності магазину – пакування, і практично не зачіпає багато інших [6].

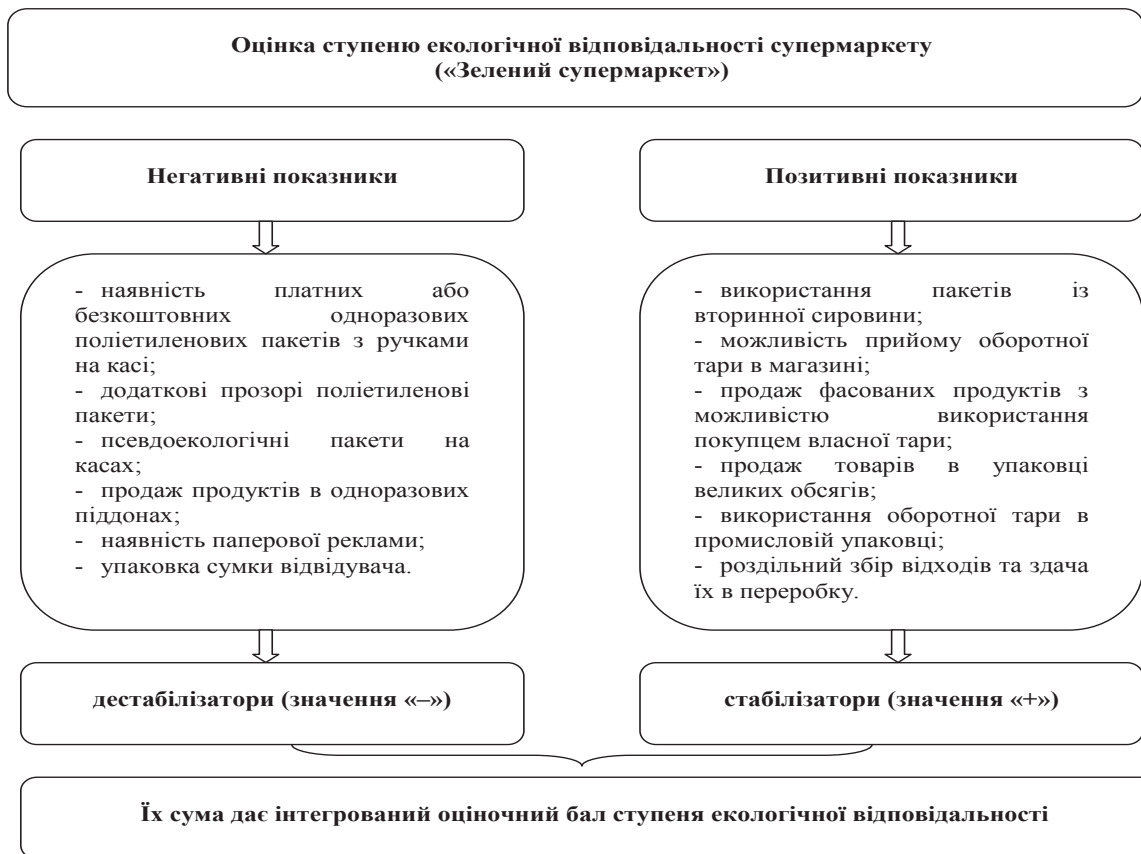

Рис. 1. Оцінка ступеню екологічної відповідальності супермаркету

На сьогодні в світі екологічну відповідальність роздрібної торгівлі прийнято оцінювати за цілою низкою критеріїв на основі концепції життєвого циклу товарів і послуг. Іншими словами, вплив товарів або послуг на навколишнє середовище простежується на всіх етапах їх життєвого циклу.

На нашу думку, необхідно виділити наступні сфери діяльності роздрібної торгівлі, які повинні бути врегульовані з позицій впливу на навколишнє середовище:

– споживання електроенергії. В екологічно орієнтованому магазині необхідно мінімізувати споживання електроенергії, наприклад, за рахунок вимкнення освітлення в неробочий час (за винятком аварійного), максимального використання природного освітлення, встановлення датчиків руху, використання енергоефективного електрообладнання та накопичувальних акумуляторів;

– водоспоживання. В магазинах слід проводити регулярний облік споживання води, в системі водопостачання все обладнання має бути справним; для водонагріву по можливості використовувати сонячну енергію та теплові насоси;

– температурний і повітряний режими приміщення. Наприклад, встановлювати нижнє значення для температури в приміщенні влітку і вище значення для температури взимку;

– відходи. Одне з найважливіших вимог для екологічно відповідальної роздрібно́ї торгівлі – це організація системи роздільного збору сміття та подальшого вивезення його на переробку, а також збір і безпечна утилізація небезпечних відходів, таких як акумулятори, батарейки та ртутні лампи. У той час як у всьому світі одним з найбільш важливих аспектів впливу на навколишнє середовище є енергоспоживання, в Україні пріоритетною проблемою варто вважати саме відходи та їх утилізацію;

– асортимент товарів. В асортименті екологічно відповідальних магазинів у різних групах товарів повинні бути представлені екологічно дружні товари. Це можуть бути екосертифіковані товари, продукція з вторинної сировини, енергоефективна техніка, продукти місцевого виробництва;

– пакувальні матеріали. На підприємстві роздрібно́ї торгівлі в якості альтернативи одноразовим пластиковим пакетам та упаковці варто використовувати переважно екологічні види упаковки, наприклад, багаторазові сумки, поворотна тара, пакети з вмістом вторинної сировини або пакети з біополімерів, що розкладаються в навколишньому середовищі на органічні сполуки;

– господарська діяльність і закупівлі. Екологічно відповідальні підприємства роздрібно́ї торгівлі повинні розробляти так званий план «зелених закупівель», в якому мають бути сформульовані екологічні рекомендації для прийняття рішень щодо купівлі тієї чи іншої продукції;

– внутрішня екологічна політика. На підприємствах роздрібно́ї торгівлі в складі керівництва мають бути відповідальні особи за екологічний менеджмент в магазинах.

Крім зниження власного впливу на навколишнє середовище екологічно відповідальна роздрібна торгівля також приділяє велику увагу роботі з покупцями, інформуючи їх про екологічну політику

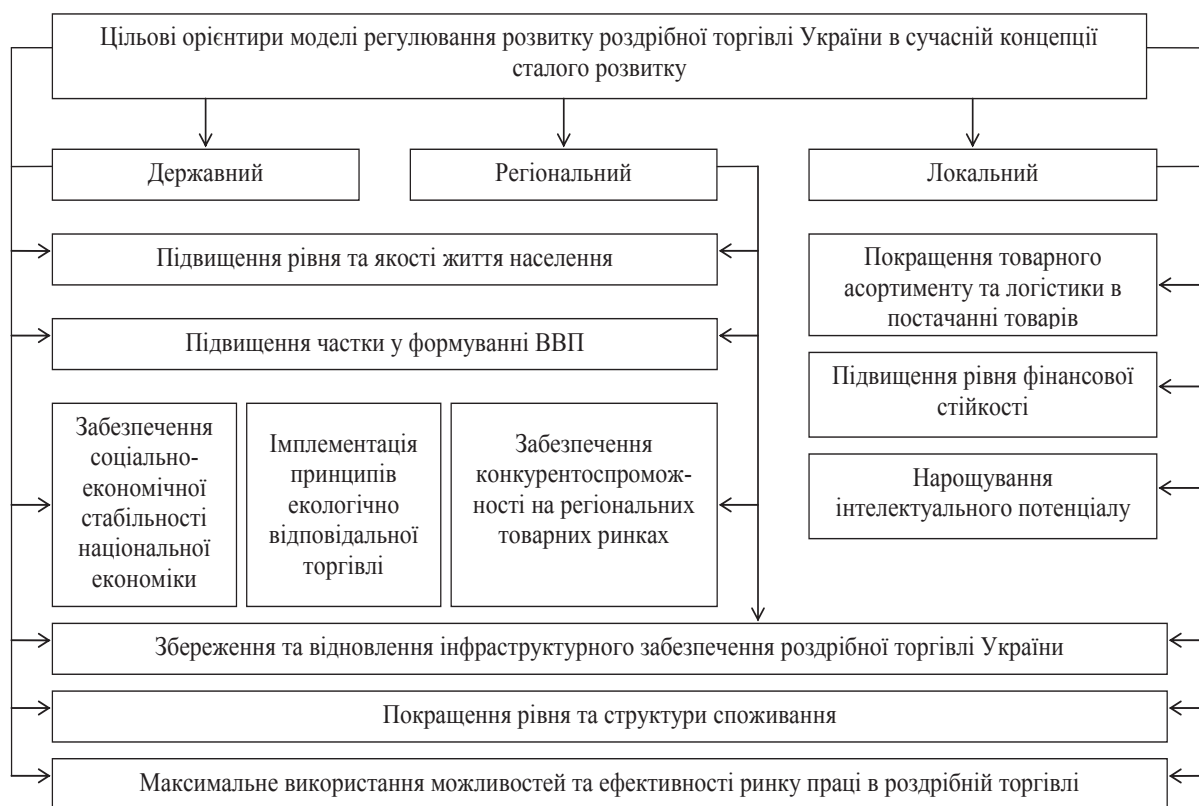
компанії і стимулюючи їх знижувати свій негативний вплив на навколишнє середовище.

Найбільші світові торговельні мережі, такі як «Wal-Mart», «Tesco», «Carrefour SA» вже мають досвід успішного впровадження різних екологічних ініціатив, які не тільки поліпшили їх імідж в очах споживачів, але й уможливили скорочення витрат і підвищення ефективності діяльності підприємства. Зокрема, торговельна мережа «Wal-Mart» працює в цьому напрямі відразу в декількох аспектах: скорочення відходів; перехід на альтернативні джерела енергії; підтримка місцевих виробників; розширення асортименту продуктів здорового харчування та ін. Зокрема в 2012 р. цим підприємством були визначені основні напрями роботи для забезпечення сталого розвитку, серед яких: зниження викидів парникових газів (максимальне усунення витоків холодоагентів в холодильних установках; використання новітніх технологій освітлення; підвищення ефективності логістики перевезення товарів); зниження обсягів вивезення відходів на звалища (розподільний збір відходів та вивезення їх на переробку); зниження споживання пластикових пакетів (за рахунок системи знижок на використання багаторазових сумок (Бразилія); використання пакетів з вторинної сировини); підтримка місцевих фермерських господарств (збільшення частки товарів вироблених місцевими виробниками); розробка індексу сталого розвитку для роздрібної торгівлі в цілях просування ідей відповідального споживання і полегшення покупцям вибору екологічно дружніх товарів та інші.

У відповідності з концепцією сталого розвитку стратегічними цілями розвитку роздрібної торгівлі України є: задоволення потреб населення у високоякісних товарах та послугах; запобігання необґрунтованому зростанню цін на споживчому ринку, в тому числі на соціально значущі продовольчі товари; запровадження сучасних стандартів торговельного обслуговування; оптимізація і структурна перебудова торговельної мережі; урегулювання відносин, пов'язаних з організацією та функціонуванням роздрібних ринків; удосконалення системи показників статистичного спостереження за діяльністю підприємств торгівлі, зокрема вдосконалення статистичної звітності (оскільки наші спроби детально проаналізувати статистичну інформацію щодо утворення ними відходів не дали змоги реально оцінити ситуацію,

яка склалась) [4; 5]. Саме в цьому напрямі варто зобов'язати, хоча б великі підприємства роздрібної торгівлі подавати звітність щодо утворення відходів, вивезення, роздільне збирання відходів і т. ін.

Аналіз розвитку роздрібної торгівлі України дозволяє виділити основні цільові орієнтири сталого розвитку роздрібної торгівлі у державі (рис. 2). Основною цільовою установкою по відношенню до сектору роздрібної торгівлі є: можливість охоплення всіх потенційних споживачів (тобто територіальний аспект) з максимальною ефективністю (великою пропускною здатністю каналів продажів) при мінімальних витратах в системі дистрибуції. Основна мета споживачів – можливість отримувати якісні товари за прийнятними цінами і з прийнятною якістю сервісу. Основна мета підприємців в секторі роздрібної торгівлі – найбільш повне задоволення попиту покупців. Таким чином, основна мета розвитку роздрібної торгівлі України – максимально повне задоволення потреб населення в послугах торгівлі шляхом створення ефективної товаропровідної системи, що відповідає вимогам інноваційного сценарію розвитку економіки країни.

Рис. 2. Цільові орієнтири моделі регулювання роздрібної торгівлі України в сучасній концепції сталого розвитку

Для забезпечення розвитку роздрібної торгівлі необхідно здійснити: переведення роздрібної торгівлі на інноваційний шлях розвитку за рахунок створення ефективного конкурентного середовища в системі роздрібної торгівлі на національному та регіональних рівнях; проведення активної державної політики підтримки інноваційного розвитку сфери; запровадження жорсткої системи ресурсозбереження на підприємствах роздрібної торгівлі на основі стимулювання раціонального споживання всіх ресурсів; поступове утвердження в масовій свідомості філософії сталого розвитку шляхом формування у населення системи потреб та етичних цінностей, відповідних принципам сталого розвитку; формування сучасної моделі споживання – ресурсозаощадливої, оптимальнорациональної, екологобезпечної; удосконалення систем моніторингу рівня екологічного навантаження роздрібної торгівлі на екосистеми; розробка і впровадження програм екологізації об'єктів роздрібної торгівлі, що включатиме забезпечення капітального ремонту і модернізацію основних фондів об'єктів роздрібної торгівлі; встановлення жорстких національних та регіональних екологічних стандартів виробництва та контроль за їх дотриманням також і за рахунок внутрішнього контролю підприємств роздрібної торгівлі; створення комплексної систем збору, переробки та утилізації побутових відходів від функціонування роздрібної торгівлі на основі впровадження системи окремого збору і вивезення побутових відходів.

Одним із інструментів забезпечення розвитку роздрібної торгівлі на засадах сталого розвитку є формування інституту соціального партнерства. Необхідно наголосити, що саме цей напрям буде характерним для великих роздрібних мереж. Відповідно соціальне партнерство розглядається як механізм, за допомогою якого держава, бізнес, громадські організації й індивіди (споживачі) розробляють комплекс узгоджених дій шляхом об'єднання їхніх ресурсів та професійної експертизи для вирішення важливих питань у цілях оптимізації економічних відносин на ринку з урахуванням його суспільної ролі. Для розвитку соціального партнерства на вітчизняному ринку актуальним є питання усвідомлення суб'єктами ринку своєї соціальної та екологічної відповідальності, а також забезпечення контролю за дотриманням соціальних норм, сприйнятих місцевим співтовариством.

Висновки. У наукових дослідженнях часто йдеться про необхідність імплементації в інституційне середовище соціального аудиту, тобто контролю відповідності діяльності суб'єктів роздрібної торгівлі соціальним нормам з метою виявлення випадків недобросовісного виконання ними своїх зобов'язань перед суспільством та інформування інших учасників ринку. Це, у свою чергу, є стимулом до реалізації з боку окремого суб'єкта господарювання комплексу заходів щодо створення позитивної репутації та тісної інтеграції з соціумом на засадах сталого розвитку. Соціальний аудит у сукупності з адміністративним контролем органів державної влади та ринковою репутацією є серйозним стимулом для дотримання суб'єктами ринку послуг соціальних норм.

Саме тому вважаємо за необхідне стимулювання державою запровадження на підприємствах роздрібної торгівлі корпоративної соціальної-екологічної звітності, яка орієнтує бізнес на конкретні сфери та показники відповідальної поведінки, визначає певні очікування щодо особливостей цієї поведінки з боку всіх зацікавлених сторін. Така звітність уможливить об'єктивну оцінку соціальної відповідальності бізнесу, забезпечить моніторинг виконання ним добровільно взятих на себе зобов'язань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Максимець О. Екологічна відповідальність торгівлі та її значення для сталого лісогосподарства: [Електронний ресурс] / О. Максимець. – Режим доступу: <http://www.kneu.kiev.ua/journal/ukr/article/2006>.
2. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. академіка НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б.Є. Патона. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 72 с.
3. Остафійчук Я.В. Основні напрями державної політики сталого розвитку сільських територій / Я.В. Остафійчук, Т.М. Носуліч, Ю.Б. Шпильова // Економічні аспекти розвитку держави: стан, проблеми, перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (24-25 жовтня 2014 р.) / Хмельницький економічний університет. – Хмельницький: Видавничий дім «Гельветика», 2014. – 212 с. – С. 68-71.
4. Проект Закону про Концепцію переходу України до сталого розвитку №3234-1 від 19.12.2001. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=11647

5. Проект Закону про Концепцію сталого розвитку України №3234 від 25.04.2001. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?skl=4&pf3516=3234
6. Рейтинг «Зелёный супермаркет» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.greenpeace.org/russia/ru/campaigns/waste/greensupermarket/>
7. Сталый розвиток промислового регіону: соціальні аспекти: монографія / О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2012. – 534 с.
8. Статистичний щорічник України за 2013 рік: стат. зб. – К.: Державна служба статистики, 2014. – 534 с.
9. Шпильова Ю.Б. Роздрібна торгівля України: необхідність державного регулювання / Ю.Б. Шпильова // Національне господарство України: теорія та практика управління: [зб. наук. праць] / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. – С. 166-173.